
Zmiany własności nieruchomości w Krakowie związane z kasatami klasztorów przełomu XVIII i XIX w.

Hereditas Monasteriorum 5, 27-41

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zmiany własności nieruchomości w Krakowie związane z kasatami klasztorów przełomu XVIII i XIX w.*

W 1791 r. Johann Friedrich Zöllner, opisując Kraków, stwierdził, że

w całym mieście jest nie więcej jak 1000–1100 domów, zresztą biorąc pod uwagę obszar, jaki ono zajmuje, liczba ich nie może być wyższa. Tym bardziej uderzające jest, gdy się słyszy, że znajdują się tu 72 kościoły i 30 klasztorów¹.

W pierwszej połowie XVIII w. w Krakowie w obrębie murów obronnych własność duchowna obejmowała prawie jedną czwartą nieruchomości². W 1773 r. na terenie aglomeracji krakowskiej, jaką tworzyły miasta Kraków, Kazimierz ze Stradomem, Kleparz oraz przedmieścia (Garbary, Wesoła) i jurydyki (Biskupie), funkcjonowało 39 klasztorów³, a Kraków nazywano „drugim Rzymem”⁴.

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 J. F. ZÖLLNER, *Briefe über Schlesien, Krakau, Wieliczka und die Grafschaft Glatz auf einer Reise im Jahr 1791*, t. 1, Berlin 1792, s. 318; *Zakony za Stanisława Augusta w relacjach F. Lichockiego, A. Naruszewicza, J.F. Zöllnera*, wstęp i oprac. I. KŁESZCZOWA (Cracoviana, Ser. 2, Ludzie i Wydarzenia), Kraków 1979, s. 106.

2 W. KOMOROWSKI, K. FOLLPRECHT, *Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa „intra muros” w czasach nowożytnych*, [w:] J. WYROZUMSKI (red.), *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta* (Biblioteka Krakowska, 150), Kraków 2007, s. 267.

3 Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (dalej: BJ Kraków), rps 5509; S. TOMKOWICZ, *Kołatajowski plan Krakowa z roku 1785*, „Rocznik Krakowski”, 9, 1907, s. 168–170; E. JANICKA-OLCZAKOWA, *Zakony żeńskie w Polsce*, [w:] J. KŁOCZOWSKI (red.), *Kościół w Polsce*, t. 2: *Wiek XVI–XVIII* (Studia nad Historią Kościoła Katolickiego w Polsce), Kraków 1969, s. 768–769; *Tabele źródłowe nr 1–69. Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, oprac. L. BIENKOWSKI, współprac. E. JANICKA-OLCZAKOWA, L. MÜLLEROWA, [w:] L. BIENKOWSKI, J. KŁOCZOWSKI, Z. SUŁOWSKI (red.), *Zakony męskie w Polsce w 1772 r.* (Materiały do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce, 1), Lublin 1972, s. 183–294; H. WYCZAWSKI (red.), *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 154–163, 517–524; *Miasto Kraków* (Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, IV): cz. 2–3, A. BOCHNAK, J. SAMEK (red.), *Kościół i klasztory Śródmieścia*, Warszawa 1971–1978; cz. 4–5, I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, Warszawa 1987–1994; cz. 7, J. DARANOWSKA-ŁUKASZEWSKA, R. HENOCH-MARENDZIUK (red.), *Zwierzyniec, Nowy Świat, Półwie Zwierzynieckie. Kościoły i klasztory*; cz. 8, I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kleparz. Kościoły i klasztory*, Warszawa 2000; Z. NOGA (red.), *Kraków* (Atlas Historyczny Miast Polskich, 5, Małopolska, 1), Kraków 2007, s. 86–92 i plansze 4.7 (*Własność nieruchoma w Krakowie w 1773 roku*, oprac. K. FOLLPRECHT) oraz 4.8a (*Krakowski ośrodek religijny od X do XX wieku – Kraków, Kazimierz, Kleparz z przedmieściami*, oprac. B. KRASNOWOLSKI); M. BORKOWSKA, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej* (Dzieje Chrześcijaństwa Polski i Rzeczypospolitej Obojga Narodów, 2, Wiek XVI–XVIII, 8), Lublin 2010, s. 288–376.

4 „Gdzie miasto zaczarowane...”. *Księga cytatów o Krakowie*, wyb. i oprac. K. GRODZIŚKA, Kraków 2003, s. 73, 87.

Tabela 1. Klasztory istniejące w 1773 r. na terenie miast Krakowa, Kazimierza (ze Stradomiem), Kleparza oraz przedmieść – obecnie w granicach miasta Krakowa, Dzielnica I Stare Miasto

Lp.	Zakon	Rodzaj placówki	Wezwanie kościoła konwentualnego	Historyczna lokalizacja	Obecny adres (klasztoru lub miejsca po nim)
1	augustianie-eremici	konwent	św. Katarzyny Aleksandryjskiej i Małgorzaty	Kazimierz	ul. Augustyńska 7
2	augustianki-eremitki tercjarki	konwent	św. św. Katarzyny Aleksandryjskiej i Małgorzaty (wspólny z augustianami-eremitami)	Kazimierz	ul. Skaleczna 12
3	benedyktynki	prepozytura opactwa w Staniątkach	Zwiasławiania NMP i św. Scholastyki	Kraków	ul. św. Marka 32–34
4	bernardyni	konwent kustodialny	św. Bernardyna ze Sieny	Stradom	ul. Bernardyńska 2
5	bernardyni	konwent	Niepokalanego Poczęcia NMP	Kraków (zrw. na Żłóbku)	ul. św. Jana 6
6	bernardynki	konwent	św. Agnieszki	Stradom	ul. J. Dietla 30
7	bernardynki	konwent	św. Józefa	Kraków	ul. Posejska 21/23
8	bernardynki tercjarki (koletki)	klasztor	kaplica klasztorna św. Kolety	Stradom	ul. Koletek 12
9	bonifratry	konwent	św. Urszuli	Kraków	ul. św. Jana 22
10	bożogroby	prepozytura klasztoru w Miechowie	św. Jadwigi	Stradom	ul. Stradomska 12/14
11	dominikanie	konwent	Świętej Trójcy	Kraków	ul. Stolarska 12
12	dominikanki	opactwo	Matki Boskiej Śnieżnej	Kraków (zrw. na Grodtku)	ul. Mikołajska 21
13	dominikanki tercjarki	konwent	Świętej Trójcy (wspólny z dominikanami)	Kraków (zrw. większy)	ul. Stolarska 11/13
14	dominikanki tercjarki	konwent	Świętej Trójcy (wspólny z dominikanami)	Kraków (zrw. mniejszy)	ul. Stolarska 11/13
15	duchacy	konwent	Świętego Ducha	Kraków	pl. św. Ducha
16	duchaczki	konwent	Świętego Ducha (wspólny z duchakami)	Kraków	pl. św. Ducha
17	franciszkanie	konwent	św. Franciszka	Kraków	pl. Wszystkich Świętych 2
18	jezuici	dom profesów	św. Barbary	Kraków	Mały Rynek 8
19	jezuici	nowicjat	św. św. Macieja i Mateusza	Kraków	pl. Szczępański
20	jezuici	kolegium	św. św. Piotra i Pawła	Kraków	ul. Grodzka 54

Lp.	Zakon	Rodzaj placówki	Wezwanie kościoła konwentualnego	Historyczna lokalizacja	Obecny adres (klasztory lub miejsca po nim)
21	kanonicy regularni od pokuty (matki)	konwent	św. Marka	Kraków	ul. św. Marka 10
22	kanonicy regularni św. Augustyna (kanonicy laterańscy)	opactwo	Bożego Ciała	Kazimierz	ul. Bożego Ciała 26
23	kapucyni	konwent	Zwiastowania NMP	Garbary	ul. Loretańska 11
24	karmelici (trzewickowci)	konwent	św. Tomasza	Kraków	ul. Szpitalna 12
25	karmelici (trzewickowci)	konwent	Nawiedzenia NMP	Garbary (tzw. na Piasku)	ul. Karmelicka 19
26	karmelici bosci	konwent	Niepokalanego Poczęcia NMP	Wesoła	ul. M. Kopernika 36
27	karmelici bosci	konwent	św. św. Michała i Józefa	Kraków	ul. Senacka 1/5
28	karmelitanki bose	konwent	św. Marcina	Kraków	ul. Grodzka 58
29	karmelitanki bose	konwent	św. Teresy	Wesoła	ul. M. Kopernika 44
30	klaryški	opactwo	św. Andrzeja	Kraków	ul. Grodzka 56
koletki zob. bernardynki tercjarki					
matki zob. kanonicy regularni od pokuty					
31	misjonarze	konwent	Nawrócenia św. Pawła Apostoła	Stradom	ul. Stradomska 4/6
32	norbertainki	prepozytura opactwa na Zwierzyńcu	św. Norberta	Kraków	ul. Wiślna 11
33	paulini	konwent	Michała Archanioła i św. Stanisława	Kazimierz (tzw. na Skałce)	ul. Skałeczna 15
34	pijarzy	kolegium	Przemienienia Pańskiego	Kraków	ul. Piarska 2
35	prezentki	konwent	św. św. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty	Kraków	ul. św. Jana 7
36	reformaści	konwent	św. Kazimierza	Kraków	ul. Reformacka 4
37	szarytki	szpital	brak	Kraków	ul. św. Jana 8
38	trynitarze	konwent	Świętej Trójcy	Kazimierz	ul. Krakowska 48
39	wizytki	opactwo	św. Franciszka Salezego	Biskupie	ul. Krowoderska 16

Decyzja papieża Klemensa XIV z lipca 1773 r. o zlikwidowaniu zakonu jezuitów rozpoczęła proces zmniejszania liczby obiektów sakralnych oraz nieruchomości należących do duchowieństwa w Krakowie. Majątek zniesionego zakonu przejęła powołana przez Sejm Rzeczypospolitej Komisja Edukacji Narodowej⁵. W 1774 r. kościół św. Barbary został przekazany Kongregacji Kupieckiej, a klasztor przejęli księża mansonarze kościoła Mariackiego. Od 1780 r. w budynku pojezuickim działał szpital kliniczny Szkoły Głównej Koronnej, pracowały w nim siostry miłosierdzia zwane szarytkami, które opuściły swój klasztor przy ul. św. Jana⁶. Szpital w 1788 r. przeniesiono do dawnego klasztoru karmelitów bosych na Wesołej. W 1796 r. zabudowania pojezuickie, jako rekompensatę za klasztor z kościołem św. Jadwigi na Stradomiu, otrzymali bożogrobcy z Miechowa, którzy prowadzili tu szkołę, a kościół użytkowali wspólnie z Kongregacją Kupiecką⁷. W 1774 r. w kolegium przy ul. Grodzkiej umieszczono jezuickich księży emerytów, którzy opiekowali się kościołem św. św. Piotra i Pawła. W 1780 r. nieruchomość przejęła Szkoła Główna Koronna – przez trzy lata działało tu seminarium nauczycielskie. W 1786 r. budynek kolegium i kościół przekazano cystersom z Mogiły i do 1796 r. funkcjonowało tu studium generalne⁸. W 1776 r. budynek nowicjatu przy ul. Szczepańskiej przekazano Radzie miasta Krakowa na miejskie koszary dla wojska⁹.

5 Szczegółowe dzieje krakowskich nieruchomości należących do jezuitów przedstawiła autorka w referacie *Losy jezuickich nieruchomości w Krakowie po kasacie zakonu* wygłoszonym w 2013 r. na konferencji *Losy dziedzictwa po klasztorach jezuickich skasowanych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz jego znaczenie dla powstania i działalności Komisji Edukacji Narodowej* (w 240. rocznicę kasaty zakonu jezuitów i powstania KEN) zorganizowanej w ramach projektu *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja* (publikacja w przygotowaniu).

6 W kwietniu 1784 r. kamienicę przy ul. św. Jana 8, dawniej należącą do szarytek, a od 1783 r. do misjonarzy ze Stradomia, kupiła Urszula Dembińska, starościna wolbromska (BJ Kraków, rps 5350, s. 454v; Muzeum Historyczne Miasta Krakowa (dalej: MHMK Kraków), rps R 413, *Kadaster miasta Krakowa z wieku XIX, XVIII, XVII zebrał i napisał Karol Richter 1862*, s. 61; M. ESTREICHERÓWNA, *Wykaz zniesionych kościołów, kaplic i klasztorów w Krakowie*, [w:] *Kalendarz katolicki krakowski na Rok Pański 1889*, Kraków [1889], s. 109; W. CHOTKOWSKI, *Ks. prymasa Poniatowskiego spustoszenia kościołne w Krakowie. Przyczynek do dziejów Uniwersytetu*, Kraków 1918, s. 83, 92, 94; L. WACHHOLZ, *Szpitala krakowskie 1220–1920*, cz. 1 (Biblioteka Krakowska, 60), Kraków 1924, s. 19–20).

7 W 1837 r. władze uznały zakon zakon bożogrobców za wygasły i przejęły nieruchomość, w której zakwaterowano wojsko, czyli Milicję Krajową. Od 1843 r. funkcjonowała tutaj bursa akademicka. W 1874 r., po wymarcu bożogrobców, kościół św. Barbary otrzymali w tymczasową administrację jezuiti, mający od 1868 r. siedzibę w kolegium na Wesołej (ul. M. Kopernika 26). W 1878 r. jezuiti wynajęli część budynku przy Małym Rynku (obecnie ul. Sienna 7) i tu rezydowali; w 1880 r. przenieśli się do kamienicy Mały Rynek 7. W 1908 r. wykupili swoją dawną siedzibę, a w 1910 r. przejęli kościół św. Barbary.

8 W 1796 r. władze austriackie przejęły gmach na siedzibę różnych urzędów, potem były tu magazyny wojsk rosyjskich. W latach 1815–1846 urzędował tu Senat Wolnego Miasta Krakowa, potem c.k. Sądy – Krajowy i Apelacyjny. Kościół w latach 1796–1809 był austriackim kościołem garnizonowym, potem cerkwią dla wojsk rosyjskich, a w 1830 r. przeniesiono tu parafię ze zburzonego kościoła Wszystkich Świętych.

9 Od 1797 r. stacjonowało w nich wojsko austriackie, przeniesione w początkach XIX w. na Wawel. W 1801 r. zburzony został kościółek św. Macieja, w 1802 kościół św. Szczepana, a około 1809 budynek koszar, czyli jezuickiego nowicjatu – powstał pl. Szczepański.

Pierwszy rozbiór Polski w 1772 r. przyniósł duże zmiany w uposażeniu krakowskich klasztorów, gdyż nowa granica państwa niejednokrotnie oddzielała część dóbr od klasztoru, do którego należały; układem z 1785 r. Polska i Austria zrzekły się wzajemnie dóbr klasztornych położonych poza granicami¹⁰. Od 1782 r. administratorem diecezji krakowskiej był bp Michał Jerzy Poniatowski (od 1785 r. prymas Polski), który pod pretekstem zubożenia i braku materialnych podstaw działalności dążył do zredukowania liczby duchowieństwa zakonnego w Krakowie poprzez likwidację klasztorów. W marcu 1786 r. została powołana komisja, której zadaniem było spisanie majątku krakowskich klasztorów, z uwzględnieniem uposażenia pozostającego poza granicami państwa. Na podstawie jej ustaleń Poniatowski ogłaszał likwidację krakowskich klasztorów i sekularyzację ich majątku lub zamykanie nowicjatu w żeńskich klasztorach, co miało doprowadzić w naturalny sposób do ich likwidacji¹¹.

Dekretem z lipca 1783 r. uznano duchaków za niezdolnych do dalszego utrzymywania i prowadzenia szpitala – do ich klasztoru przy kościele Świętego Ducha zostali przeniesieni księża emeryci (od XVII w. mieszkający w szpitalu św. Marcina przy ul. Grodzkiej 59/61), których przełożony kierował obu wspólnotami. W 1788 r. został zlikwidowany klasztor duchaków, kościół Świętego Ducha wyłączono z kultu, położnice i podrzutki ze szpitala przeniesiono do szpitala św. Łazarza na Wesołej – poduchacki szpital pełnił funkcję przytułku dla ubogich. W 1791 r. kościół wraz z częścią szpitala został wydzierżawiony przez Radę miasta Krakowa (jako zarządzającą od XVI w. majątkiem szpitala) kanonikowi Wacławowi Sierakowskiemu na manufakturę sukienią¹².

W marcu 1787 r. zdecydowano o likwidacji dwóch klasztorów dominikanek mieszczących się przy ul. Stolarskiej i przeniesieniu zakonnicy do klasztoru na Gródku. Dekretu jednak nie wykonano, gdyż siostry nie mogły się pomieścić w jednym klasztorze, w związku z tym zamknięto nowicjat¹³.

10 P. P. GACH, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984, s. 18.

11 W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 59, 70–72, 117–118; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 19–22.

12 W 1827 r. zabudowania szpitalne stały się własnością gminy miasta Krakowa. W 1886 r. Rada Miejska zdecydowała o budowie teatru miejskiego na miejscu poduchackiego kompleksu – w 1888 r. zburzono szpital, a w 1892 kościół (Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: AN Kraków), *Archiwum Wolnego Miasta Krakowa* (dalej: AWMK) – *Komitet Hipoteczny* (dalej: KH), sygn. Hip 9, s. 425–426; MHMK Kraków, rps R 413, s. 83; M. ESTREICHERÓWNA, *Wykaz zniesionych kościołów*, s. 117; S. TOMKOWICZ, *Zabytki budownictwa m. Krakowa*, t. 1: *Szpital Ś. Ducha*, Kraków 1892, s. 44–46; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 87–93, 103–112, 116; L. WACHHOLZ, *Szpitala krakowskie 1220–1920*, t. 1 (Biblioteka Krakowska, 59), Kraków 1921, s. 45, 102–108; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa porozbiorowego (1796–1809)*, cz. 1: *Zagadnienia urbanistyczne*, „Rocznik Krakowski”, 34, 1958, 1, s. 106, 110; A. BOCHNAK, J. SAMEK (red.), *Kościół i klasztor Śródmieścia*, cz. 3, t. 1, s. 109; M. ROZEK, *Nie istniejące kościoły Krakowa*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 33, 1983, s. 105–106; K. ANTOSIEWICZ, *Zakon Kanoników Regularnych Ducha Świętego de Saxia w Krakowie*, [w:] Z. KLIS (red.), *Studia z dziejów kościoła św. Krzyża w Krakowie*, [t. 1], Kraków 1996, s. 27; J. URBAN, *Związki kościoła św. Krzyża w Krakowie z domem księży emerytów (1783–1883)*, [w:] Z. KLIS, G. LICHONCZAK-NUREK (red.), *Studia z dziejów kościoła św. Krzyża w Krakowie*, t. 3, Kraków 1999, s. 40–45; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 21; *Nieruchomości miasta Krakowa w czasach Sejmu Czteroletniego. Opis z 1792 roku*, wyd. K. FOLLPRECHT, Kraków 2007, s. 111–116).

13 W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 125–128; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 20, 22.

W sierpniu 1787 r. karmelici bosci przekazali Poniatowskiemu klasztor na Wesolej, tzw. Nowicjat, na siedzibę szpitala generalnego. Zakonnicy przenieśli się do klasztoru przy ul. Senackiej. W utworzonym w dawnych klasztornych zabudowaniach szpitalu św. Łazarza pracowały siostry szarytki, kościół stał się szpitalną kaplicą¹⁴.

Jesienią 1787 r. karmelitanki bose z klasztoru przy kościele św. Marcina na ul. Grodzkiej zostały przeniesione do klasztoru przy kościele św. Teresy na Wesolej, jako obszerniejszego i wygodniejszego do zamieszkania przez większą liczbę zakonnicy (nowicjat został zamknięty). Kosztem zabudowań poklasztornych przy ul. Grodzkiej rozszerzono budynek arsenału¹⁵.

W październiku 1787 r. Poniatowski przekazał Radzie miasta Krakowa budynek dawnego kościoła św. Scholastyki i klasztoru benedyktynek staniąteckich z przeznaczeniem na koszary garnizonowe i skład narzędzi przeciwpożarowych¹⁶.

We wrześniu 1787 r. zdecydowano o likwidacji klasztoru bernardynek przy kościele św. Agnieszki na Stradomiu, jednak dekret wykonano dopiero w lipcu 1788 r., przenosząc zakonnice do klasztoru przy kościele św. Józefa na ul. Poselskiej, równocześnie zamknięto nowicjat. Opuszczone budynki na Stradomiu sprzedano w czerwcu 1789 r. Aleksandrowi Romiszewskiemu, podkomorzemu królewskiemu¹⁷.

Już w maju 1784 r. Poniatowski postanowił utworzyć w Krakowie siedzibę dla kleryków zakonu bazylianów, jednak dopiero w maju 1788 r. zdecydował, że przejmą klasztor bernardynów przy ul. św. Jana, zwany na Żłóbkku, z którego zakonnicy

14 BJ Kraków, rps 5350, s. 460; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 83–87; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 144; B. WANAT, *Zakon karmelitów bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975*, Kraków 1979, s. 108–109; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 21.

15 AN Kraków, AWMK – KH, sygn. Hip 4, s. 757–758; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 117–121; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 106; A. BOCHNAK, J. SAMEK (red.), *Kościół i klasztory Śródmieścia*, cz. 2, t. 1, s. 29; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 21; B. WANAT, *Zakon karmelitów bosych*, s. 627, 670.

16 W opracowaniach pojawia się informacja, że klasztor został zniesiony już w 1782 r., jednak brak potwierdzenia tego faktu w dokumentach. Od połowy XVII w. klasztor był wykorzystywany jedynie jako miejska siedziba ksieni staniąteckiej i zapewne dlatego W. Chotkowski nie wspomina o jego likwidacji. Od 1877 r. w przebudowanych budynkach mieści się szkoła (BJ Kraków, rps 5350, s. 460; AN Kraków, AWMK – KH, sygn. Hip 9, s. 453–454; *Akta gubernialne*, sygn. 29/67/4, s. 447–484; M. ESTREICHERÓWNA, *Wykaz zniesionych kościołów*, s. 111; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 2: *Zagadnienia ustrojowe i ekonomiczno-społeczne*, „Rocznik Krakowski”, 36, 1962, s. 36, 38; M. ROZEK, *Nie istniejące kościoły*, s. 107; B. KRASNOWOLSKI, *Historia klasztoru benedyktynek w Staniątkach*, Kraków 1999, s. 202; *Nieruchomości miasta Krakowa*, s. 38–42.

17 M. N. DOBROWOLSKI, *Kościół i klasztor św. Agnieszki w Krakowie* (Biblioteka Krakowska, 34), Kraków 1905, s. 18–19; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 121–125; R. GUSTAW, *Klasztor i kościół św. Józefa SS. Bernardynek w Krakowie 1646–1946* (Biblioteka Krakowska, 105), Kraków 1947, s. 67–73; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 150; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 4, t. 1, s. 1–2, 18; M. ROZEK, *Nie istniejące kościoły*, s. 117; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 21.

zostali przeniesieni do klasztoru na Stradomiu¹⁸. W lipcu 1789 r. dekretem prymasa zamknięto nowicjaty duchaczek, koletek na Stradomiu i augustianek na Kazimierzu¹⁹.

W latach 1796–1809 Kraków znajdował się w granicach monarchii austriackiej. Władze w ramach likwidacji tych instytucji, które nie miały funduszy na prowadzenie działalności, kontynuowały rozpoczęty przez prymasa Poniatowskiego proces zmniejszania liczby krakowskich klasztorów²⁰. W 1796 r. zajęto klasztor bożogrobców z kościołem św. Jadwigi na Stradomiu, przenosząc zakonników do pojezuickich zabudowań przy kościele św. Barbary. Zabudowania na Stradomiu w 1798 r. zostały przebudowane na siedzibę austriackiego urzędu celnego²¹. Także dawny klasztor bernardynek przy kościele św. Agnieszki na Stradomiu został przeznaczony na magazyny wojskowe, budynek kościoła w 1801 r. sprzedano przedsiębiorcom i adaptowano na magazyny²². Klasztor i kościół trynitarzy na Kazimierzu zajęto na magazyny siana i słomy oraz kwatery dla wojska²³. Przekazany bazylianom pobernardyński klasztor na ul. św. Jana szybko uległ zniszczeniu ze względu na niewielką liczbę zakonników, utrzymujących zabudowania do 1802 r., chociaż dekret cesarski z 1797 r. nakazał sprzedaż zrujnowanego kościoła i klasztoru na drodze publicznej licytacji. Budynki dopiero w listopadzie 1801 r. kupił kupiec Maciej Knotz i powstała

18 AN Kraków, *AWMK – KH*, sygn. Hip 6, s. 41–42; MHMK Kraków, rps R 413, s. 61; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 70–79; IDEM, *Redukcje monasterów bazylikańskich w Galicji* (Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny, seria 2, 38), Kraków 1922, s. 78–79; A. CHMIEL, *Domy krakowskie. Ulica Św. Jana*, cz. 2: *Liczbę or. parzyste (2–32)* (Biblioteka Krakowska, 62), Kraków 1924, s. 132–133; E. SOKOŁOWSKI, *Dzieje klasztoru OO. Bernardynów pod nazwą „Żłóbek” w Krakowie*, Kraków 1949, s. 101–115; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 99; M. ROZEK, *Nie istniejące kościoły*, s. 108–109; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 21.

19 W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 128–132; R. GUSTAW, *Klasztor i kościół św. Józefa*, s. 73–74.

20 J. BIENIARZÓWNA, J. M. MAŁECKI, *Kraków w latach 1796–1918* (Dzieje Krakowa, t. 3), Kraków 1979, s. 7–16; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 99; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 35.

21 Od 1846 r. w budynku mieściła się poczta, od 1859 r. komenda wojskowa (AN Kraków, *Akta fiskalne*, sygn. 29/69/21, s. 143–302; 29/69/25, s. 1219–1438; *AWMK – KH*, sygn. Hip 4, s. 409–410; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 146–147; S. TOMKOWICZ, *Klasztor szpitalny św. Jadwigi*, „Rocznik Krakowski”, 22, 1929, s. 59, 67; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 149, 174; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 4, t. 1, s. 94; M. ROZEK, *Nie istniejące kościoły*, s. 116–117).

22 Wykupiony z rąk prywatnych i odrestaurowany w XX w. stał się kościołem garnizonowym (M. ESTREICHERÓWNA, *Wykaz zniesionych kościołów*, s. 105; M. DOBROWOLSKI, *Kościół i klasztor św. Agnieszki*, s. 18–19; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 121–125; R. GUSTAW, *Klasztor i kościół św. Józefa*, s. 67–73; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 150; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 4, t. 1, s. 1–2, 18; M. ROZEK, *Nie istniejące kościoły*, s. 117; P. P. GACH, *Kasaty zakonów*, s. 21.

23 AN Kraków, *AWMK*, sygn. WMK V-43B, s. 1377, 1433; *Akta gubernialne*, sygn. 29/67/12, s. 405–448; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 5, t. 1, s. 67; B. KRASNOWOLSKI, *Z dziejów kształtowania zespołu trynitarzy i Szpitala Bonifratrów na krakowskim Kazimierzu*, [w:] M. SURDACKI (red.), *Bracia, czyńcie dobro. 400 lat Zakonu Bonifratrów w Polsce 1609–2009*, Kraków 2009, s. 168–170.

oberża „Pod królem węgierskim”²⁴. Dekretem cesarskim z sierpnia 1797 r. władze austriackie skonfiskowały klasztor karmelitów bosych z kościołem św. Michała przy ul. Senackiej, przenosząc zakonników do klasztoru w Czernej. W zabudowaniach na ul. Senackiej umieszczono więzienie, dla którego kościół stał się więzienną kaplicą²⁵. Już w 1796 r. w zabudowaniach poduchackich umieszczono urząd probierczy²⁶, a w 1802 r. księży emerytów przeniesiono do dawnego klasztoru duchaczek, które decyzją władz z 1801 r. zostały osadzone w klasztorze karmelitów trzewickowych przy kościele św. Tomasza na ul. Szpitalnej, z którego zakonnicy przeszli do klasztoru na Piasku²⁷. W 1801 r. należące do augustianów-eremitów klasztor i kościół św. Katarzyny na Kazimierzu władze zajęły na magazyny zboża, siana i słomy, pozwalając zakonnikom mieszkać w niewielkiej części zabudowań i płacąc czynsz za wykorzystywane pomieszczenia²⁸. W 1803 r. norbertanki opuściły klasztor i kościół św. Norberta przy ul. Wiślniej, przenosząc się do klasztoru na Zwierzyńcu, a ich zabudowania władze przekazały w 1808 r. parafii greckokatolickiej oraz uniwersyteckiej drukarni akademickiej²⁹. Klasztor marków przy ul. św. Marka, zamieszka-

24 W 1818 r. Knotz dokupił przylegające od tyłu zabudowania przy ul. św. Marka – powstał „Hotel Saski” (AN Kraków, *Akta instytucyjne*, sygn. 29/68/16, s. 1–498; 29/68/27, plik 11; *Akta fiskalne*, sygn. 29/69/27, s. 943–1074; *AWMK*, sygn. WMK V-47A, s. 445–1046; *AWMK – KH*, sygn. Hip 6, s. 41–42; A. CHMIEL, *Domy krakowskie. Ulica Św. Jana*, cz. 2, s. 133–134, 144–145; E. SOKOŁOWSKI, *Dzieje klasztoru OO. Bernardynów*, s. 114–115; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 99).

25 Kościół zamknięto w latach 1832–1835, zburzono w 1872 r. (AN Kraków, *Akta fiskalne*, sygn. 29/69/15, s. 1029–1364; *Akta cyrkularne*, sygn. 29/70/9, s. 901–1096; *AWMK – KH*, sygn. Hip 5, s. 193–194; MHMK Kraków, rps R 413, s. 25, 27; J. CHEŁMECKI, *Wspomnienie o kościele Ś. Michała niegdyś OO. Karmelitów Bosych w Krakowie*, Kraków 1860, s. 36; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 86; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 106; A. BOCHNAK, J. SAMEK (red.), *Kościół i klasztory Śródmieścia*, cz. 3, t. 1, s. 56; M. ROZEK, *Nie istniejące kościoły*, s. 109–110; B. WANAT, *Zakon karmelitów bosych w Polsce*, s. 199–202).

26 1827 r. poduchacki szpital stał się własnością gminy miasta Krakowa. W 1886 r. Rada Miejska zdecydowała o budowie teatru miejskiego na miejscu zabudowań poduchackich – w 1888 r. zburzono szpital, a w 1892 kościół (por. przyp. 12).

27 Opracowania podają, że karmelici opuścili klasztor już w 1787 r. (jednak zakonnicy mieszkali w klasztorze do 1791 r.) oraz że duchaczki zostały przeniesione na ul. Szpitalną już w 1794 r., kiedy władze pruskie zajęły klasztor na szpital wojskowy (AN Kraków, *Akta Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej Województwa Krakowskiego*, sygn. 29/30/15, nr 528; 29/30/40, s. 726, 926; *Akta miasta Krakowa*, sygn. Dep. 220, nr 528; *Akta fiskalne*, sygn. 29/69/15, s. 781–914; *AWMK*, sygn. WMK V-43B, s. 1419; *AWMK – KH*, sygn. Hip 9, s. 313–314; BJ Kraków, rps 5357, t. 10, s. 202v; MHMK Kraków, rps R 413, s. 78; W. CHOTKOWSKI, *Ks. Prymasa Poniatowskiego spustoszenia*, s. 87–93, 103–116; A. BOCHNAK, J. SAMEK (red.), *Kościół i klasztory Śródmieścia*, cz. 2, t. 1, s. 109; J. URBAN, *Związki kościoła św. Krzyża w Krakowie*, s. 45–46).

28 AN Kraków, *AWMK*, sygn. WMK V-43B, s. 1378–1379; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 4, t. 1, s. 100, 115; B. KRASNOWOLSKI, *Restauracja zespołu augustiańskiego na Kazimierzu. Z dziejów ochrony krakowskich zabytków* (Biblioteka Krakowska, 152), Kraków 2010, s. 16.

29 AN Kraków, *Akta gubernialne*, sygn. 29/67/2, s. 433–488; *Akta fiskalne*, sygn. 29/69/25, s. 1–106; *AWMK*, sygn. WMK V-47A, s. 445–500; *AWMK – KH*, sygn. Hip 6, s. 41–42; MHMK Kraków, rps R 413, s. 37; M. ESTREICHEROWNA, *Wykaz zniesionych kościołów*, s. 109; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 117; A. BOCHNAK, J. SAMEK (red.), *Kościół i klasztory Śródmieścia*, cz. 3, t. 1, s. 61, 63;

przez trzech zakonników, władze przejęły w 1807 r., umieszczając w nim księży emerytów usuniętych z dawnego klasztoru duchaczek³⁰.

W latach 1810–1815 Kraków znajdował się w granicach Księstwa Warszawskiego³¹. Władze kontynuowały do 1812 r. dzierżawę zabudowań klasztoru augustianów–eremitów na Kazimierzu³². W 1812 r. dekretem księcia warszawskiego Fryderyka Augusta odebrano bonifratrom zniszczony klasztor i kościół św. Urszuli przy ul. św. Jana, przenosząc zakonników do dawnego klasztoru trynitarzy na Kazimierzu, a opuszczone budynki w 1813 r. przeznaczono na sprzedaż w drodze licytacji³³.

Jesienią 1815 r. decyzją trzech mocarstw powołano Wolne, Niepodległe i Ścisłe Neutralne Miasto Kraków i jego Okręg³⁴. Dwa klasztory dominikanek z ul. Stolarskiej zlikwidowano już w 1812 r., przenosząc zakonnice do klasztoru na Gródku. Budynek dawnego tzw. klasztoru większego kupił na licytacji w 1818 r. Michał Filipowski; dawny tzw. klasztor mniejszy oraz budynek szpitala ubogich wdów nabył wówczas Józef Leszczyński³⁵. W 1815 r. augustianie–eremici odzyskali klasztor i kościół św. Ka-

K. KRAMARSKA-ANYSZEK, *Dzieje klasztoru PP. Norbertanek w Krakowie na Zwierzyńcu do roku 1840*, „Nasza Przyszłość”, 47, 1977, s. 134.

30 Księża emeryci uzyskali pełnię praw do budynków w 1817 r. (AN Kraków, *Akta gubernialne*, sygn. 29/67/2, s. 41–69; *Akta fiskalne*, sygn. 29/69/25, s. 1111–1218; 29/69/26, s. 197–246; *Akta cyrkularne*, sygn. 29/70/10, s. 1425–1456; *AWMK*, sygn. WMK V-43B, s. 1408–1409; *AWMK – KH*, sygn. Hip 7, s. 189; MHMK Kraków, rps R 413, s. 53, 56; J. SZABŁOWSKI, *Kościół św. Marka w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, 22, 1929, s. 84; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 99; A. BOCHNAK, J. SAMEK (red.), *Kościół i klasztor Śródmieścia*, cz. 3, t. 1, s. 33; J. URBAN, *Związki kościoła św. Krzyża*, s. 47–48; A. BRUZZIŃSKI, *Kanonicy regularni od pokuty na ziemiach polskich*, Kraków 2003, s. 95.

31 J. BIENIARZÓWNA, J. MAŁECKI, *Kraków w latach 1796–1918*, s. 21–37.

32 AN Kraków, *AWMK*, sygn. WMK V-43B, s. 1378–1379; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 4, t. 1, s. 100, 115; B. KRASNOWOLSKI, *Restauracja zespołu augustiańskiego*, s. 17–18.

33 Zabudowania przy ul. św. Jana w 1818 r. kupił kupiec Maciej Knotz i użytkował jako zaplecze oberży „Pod królem węgierskim”, późniejszego „Hotelu Saskiego” (AN Kraków, *AWMK*, sygn. WMK V-43B, s. 1407; WMK V-47A, s. 1–444; *AWMK – KH*, sygn. Hip 7, s. 677–678, 682–684; *Akta instytucyjne*, sygn. 29/68/28, s. 3–78; *Akta fiskalne*, sygn. 29/69/22, s. 1685–1820; 29/69/25, s. 491–1108; *Akta cyrkularne*, sygn. 29/70/9, s. 865–900, 1187–1234; 29/70/10, s. 2279–2334; BJ Kraków, rps 5357, t. 10, s. 128–129, 138v, 142–144, 147; MHMK Kraków, rps R 413, s. 62; K. BAŃKOWSKI, *Kronika krakowska 1796–1848*, cz. 1: *Od r. 1796 do 1815* (Biblioteka Krakowska, 27), Kraków 1905, s. 97–99; D. REDEROWA, *Studia nad wewnętrznymi dziejami Krakowa*, cz. 1, s. 99, 151; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 4, t. 1, s. 67, 75; M. ROŻEK, *Nie istniejące kościoły*, s. 107–108; W. KOMOROWSKI, *Kościół Świętej Urszuli i szpital braci miłosiernych, bonifratellów*, [w:] M. SURDACKI (red.), *Bracia, czyńcie dobro*, s. 143–148; B. KRASNOWOLSKI, *Z dziejów kształtowania zespołu trynitarzy*, *ibidem*, s. 171.

34 J. BIENIARZÓWNA, J. MAŁECKI, *Kraków w latach 1796–1918*, s. 39–44.

35 Wykonanie decyzji z 1810 r. przeciągnęło się do 1812 r. (AN Kraków, *Akta gubernialne*, sygn. 29/68/28, s. 79–168, 321–404; *Akta fiskalne*, 29/69/16, s. 1683–1408; *Akta cyrkularne*, sygn. 29/70/9, s. 45–108; *AWMK*, sygn. WMK V-43B, s. 1400–1401, 1423; *AWMK – KH*, sygn. Hip 4, 329–330, 337–338, 345–346; *Akta miasta Krakowa*, sygn. Mag I 678, nr 46, 47; MHMK Kraków, rps R 413, s. 93; M. ESTREICHEROWNA, *Wykaz zniesionych kościołów*, s. 105; W. KOMOROWSKI, *Klasztory dominikanek przy ulicy Stolarskiej. Historia i architektura*, [w:] A. MARKIEWICZ, M. SZYMA, M. WALCZAK (red.), *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów* (Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 13), Kraków 2013, s. 200, 206.

tarzyny. W 1823 r. planowano sprzedaż budynków klasztornych, lecz wobec ogromnego zniszczenia kościoła (w 1786 r. mury nadwerężyło trzęsienie ziemi) w 1827 r. Senat Wolnego Miasta Krakowa zdecydował o jego zburzeniu. Decyzję anulowano w 1828 r., a w latach 30. XIX w. staraniem komitetu odnowy kościoła rozpoczęto restaurację zabudowań³⁶. W 1816 r. dawny klasztor karmelitanek bosych i kościół św. Marcina przy ul. Grodzkiej stały się własnością gminy ewangelickiej³⁷. W 1823 r. na licytacji sprzedano małżeństwu Kozłowskiemu budynek dawnego klasztoru ducha-czek³⁸. W tym też roku kupiec Józef Derycha na licytacji nabył opuszczony budynek klasztoru koletek na Stradomiu (zakonnice w 1820 r. decyzją Senatu Wolnego Miasta Krakowa przeniesiono do klasztoru bernardynek przy ul. Poselskiej), a następnie odsprzedał małżeństwu Rotarskim³⁹.

Krakowskich klasztorów żeńskich prowadzących pensje dla dziewcząt, tzn. klarysek, prezentek i wizytek, oraz dwóch klasztorów męskich, kapucynów i reformatów, w żaden sposób nie dotknęły zmiany wprowadzone przez prymasa Poniatowskiego, władze austriackie czy w czasach Księstwa Warszawskiego⁴⁰. Niektóre krakowskie klasztory – bernardynów ze Stradomia, bernardynek z ul. Poselskiej, dominikanek z Gródka, karmelitów bosych z ul. Senackiej, karmelitów trzewiczkowych z Piasku, karmelitanek bosych z Wesołej, norbertanek ze Zwierzyńca – musiały przyjąć zakonników i zakonnice ze zlikwidowanych klasztorów z terenu Krakowa.

Czasem władze austriackie, a potem także Księstwa Warszawskiego, zajmowały jedynie część zabudowań krakowskich zgromadzeń: w klasztorze bernardynów na Stradomiu umieszczono piekarnię dla wojska i skład mąki⁴¹, u dominikanów na ul. Stolarskiej mieścił się magazyn soli skarbowej⁴², w klasztorze franciszkanów był skład tytoniu i sprzętu wojskowego⁴³, na dziedzińcu klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna na Kazimierzu umieszczono piekarnię wojskową⁴⁴, w klasztorze karmelitów trzewiczkowych na Piasku znajdowała się szkoła niemiecka, potem lazaret i więzienie dla żołnierzy⁴⁵, u misjonarzy na Stradomiu zlokalizowano magazyn

36 I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 4, t. 1, s. 115; B. KRASNOWOLSKI, *Restauracja zespołu augustiańskiego*, s. 19–42.

37 AN Kraków, *AWMK – KH*, sygn. Hip 4, s. 757–758; MHMK Kraków, rps R 413, s. 18; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 3, t. 1, s. 29.

38 AN Kraków, *AWMK – KH*, sygn. Hip 9, s. 437–438, 442; MHMK Kraków, rps R 413, s. 83.

39 AN Kraków, *akta gubernialne*, sygn. 29/67/2, s. 97–178; *akta instytucyjne*, sygn. 29/68/28, s. 581–616; *akta fiskalne*, sygn. 29/69/22, s. 1485–1680; *akta cyrkularne*, sygn. 29/70/9, s. 583–660; *AWMK*, sygn. WMK VI–33, s. 763–1036; R. GUSTAW, *Klasztor i kościół św. Józefa*, s. 75–77; I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, cz. 5, t. 1, s. 98.

40 AN Kraków, *AWMK*, sygn. WMK V-43B, s. 1390, 1405, 1409, 1413, 1417.

41 *Ibidem*, s. 1385–1386.

42 *Ibidem*, s. 1395.

43 *Ibidem*, s. 1394.

44 *Ibidem*, s. 1382–1383.

45 *Ibidem*, s. 1415.

wódek skarbowych⁴⁶, u paulinów na Skałce umieszczono lazaret, pralnię lazaretową oraz magazyn słomy i siana⁴⁷, a część kolegium pijarów zajęto na areszt policyjny⁴⁸.

Klasztory, nie tylko krakowskie, posiadały w Krakowie (w obrębie murów obronnych) nieruchomości niebędące siedzibą zgromadzenia, lecz stanowiące źródło dochodów jako kamienice czynszowe.

Tabela 2. Kamienice należące w 1773 r. do klasztorów na terenie miasta Krakowa⁴⁹

Lp.	Zakon	Historyczna lokalizacja	Obecny adres
1	bonifratrzy	ul. Szewska	ul. Szewska 15
2	dominikanie	cmentarz kościoła Świętej Trójcy (osiem sąsiednich kamienic)	ul. Dominikańska 1–5
3	dominikanie	ul. Stolarska (cztery sąsiednie kamienice)	ul. Stolarska 4–12
4	dominikanie	dworek przy kościele św. Idziego na ul. Grodzkiej	ul. Grodzka (budynek nie istnieje)
5	dominikanie (bractwo różańcowe)	ul. Mikołajska (dwie sąsiednie kamienice)	ul. Mikołajska 20, 22
6	dominikanie (bractwo różańcowe)	ul. Świnia	ul. św. Krzyża 11
7	duchacy	ul. św. Jana	ul. św. Jana 17/19C
8	duchacy	ul. Mikołajska	ul. Mikołajska 14
9	duchacy	ul. Szczepańska	pl. Szczepański 7A
10	franciszkanie	cmentarz kościoła św. Franciszka	ul. Franciszkańska (budynki nie istnieją)
11	jezuici	ul. Szczepańska	pl. Szczepański 2
12	jezuici	ul. Szpitalna	ul. Szpitalna 19
13	jezuici	ul. Poselska (zwana Rzym)	ul. Poselska 19
14	jezuici	ul. Grodzka (trzy sąsiednie kamienice)	ul. Grodzka 46, 48, 50
15	karmelici bosy	ul. Poselska (tzw. Przechodnia)	ul. Poselska 2
16	prezentki	ul. Szpitalna	ul. Szpitalna 18

Po kasacie zakonu jezuitów nieruchomości niebędące ich siedzibami Komisja Edukacji Narodowej przekazała Akademii Krakowskiej (kamienica przy ul. Szczepańskiej) lub Radzie miasta Krakowa (kamienica przy ul. Szpitalnej), jednak większość została sprzedana osobom prywatnym⁵⁰.

46 *Ibidem*, s. 1387.

47 *Ibidem*, s. 1381–1382.

48 *Ibidem*, s. 1406–1407.

49 BJ Kraków, rps 5509. Nieruchomości w Krakowie posiadały także klasztory pozakrakowskie: benedyktynów w Tyńcu (ul. św. Anny 6B, pl. Wszystkich Świętych 9), cystersów w Jędrzejowie (ul. św. Jana 20), Mogile (kompleks zabudowań przy ul. św. Krzyża 15–21) i Szczyrzycu (ul. Poselska 14), kamedułów na Bielanych (ul. Gołębia 6) oraz norbertanów w Hebdowie (ul. św. Krzyża 5).

50 Zob. przyp. 5.

Opis do planu Krakowa z 1785 r. wymienia kamienice należące do bonifratrów, dominikanów, duchaków, franciszkanów, karmelitów bosych i prezentek⁵¹. Po zlikwidowaniu w 1788 r. przez prymasa Poniatowskiego krakowskiego klasztoru duchaków trzy należące do nich kamienice stały się własnością Rady miasta Krakowa⁵². Do czasów Wolnego Miasta Krakowa nie zmienił się stan własności dominikanów, franciszkanów i prezentek⁵³. Zajmując w 1797 r. klasztor karmelitów bosych na ul. Senackiej, władze przejęły także kamienicę przy ul. Poselskiej. Zniszczona kamienica bonifratrów przy ul. Szewskiej została sprzedana na początku lat 90. XVIII w.⁵⁴

Zmiany spowodowane pierwszym rozbiorem Polski i kasatą zakonu jezuitów rozpoczęły proces zmieniania Krakowa poprzez likwidację licznych na jego obszarze klasztorów⁵⁵. W ciągu raptem półwiecza uległ ogromnemu przeobrażeniu tworzony przez wieki krajobraz wpisanych w strukturę miasta zgromadzeń zakonnych – przestało istnieć 21 klasztorów: benedyktynek (na ul. św. Marka), bernardynów (na ul. św. Jana), bernardynek na Stradomiu, bonifratrów (na ul. św. Jana), bożogrobców na Stradomiu, dominikanek (dwa przy ul. Stolarskiej), duchaczek (na pl. św. Ducha), duchaków (na pl. św. Ducha), jezuitów (klasztor przy Małym Rynku, nowicjat na pl. Szczepańskim, kolegium przy ul. Grodzkiej), karmelitów trzewiczkowych (na ul. Szpitalnej), karmelitów bosych (na Wesołej oraz przy ul. Senackiej), karmelitanek bosych (na ul. Grodzkiej), kołetek na Stradomiu, marków (na ul. św. Marka), norbertanek (na ul. Wiślniej), szarytek (na ul. św. Jana) i trynitarzy na Kazimierzu⁵⁶. Jezuita na mocy

51 S. TOMKOWICZ, *Kołątajowski plan Krakowa*, s. 172–175. Wymienia także własności klasztorów pozakrakowskich – cystersów mogiłskich, benedyktynek tynieckich, kamedułów bielańskich, cystersów jędrzejowskich, norbertanów hebdowskich.

52 *Nieruchomości miasta Krakowa*, s. 116–123.

53 AN Kraków, *AWMK – KH*, sygn. Hip 5, s. 417–418; Hip 9, s. 333–334; MHMK Kraków, rps R 413, s. 34, 78; K. FOLLPRECHT, *Miejskie własności krakowskich dominikanów czyli o kamienicach czynszowych*, [w:] A. MARKIEWICZ, M. SZYMA, M. WALCZAK (red.), *Sztuka w kręgu krakowskich dominikanów*, s. 169–197.

54 AN Kraków, *AWMK – KH*, sygn. Hip 6, s. 485–486, 490–492; *Akta miasta Krakowa*, sygn. Dep. 220, dom 298; rps 2836, s. 20; MHMK Kraków, rps R 413, s. 28, 47. W 1787 r. cystersi jędrzejowscy sprzedali kamienicę przy ul. św. Jana Hugonowi Kołątajowi (BJ Kraków, rps 5350, s. 459v; MHMK Kraków, rps R 413, s. 62), a w 1788 r. cystersi mogiłscy sprzedali część krakowskich zabudowań małżeństwu Kirchmajerom (BJ Kraków, rps 5350, s. 461; AN Kraków, *AWMK – KH*, sygn. Hip 9, s. 533–534; MHMK Kraków, rps R 413, s. 85). Pod koniec XVIII w. krakowskie nieruchomości sprzedali mieszczanom benedyktyni z Tyńca, cystersi ze Szczyrzyca i norbertanie z Hebdowa (MHMK Kraków, rps R 413, s. 29, 31, 41, 94). Nadal posiadali swe własności przy ul. Gołębiej kameduli bielańscy (AN Kraków, *AWMK – KH*, sygn. Hip 5, s. 853–854; MHMK Kraków, rps R 413, s. 35) oraz przy ul. św. Krzyża cystersi mogiłscy (AN Kraków, *AWMK – KH*, sygn. Hip 9, s. 461–462, 533–534).

55 Samodzielne w czasach Rzeczypospolitej miasta Kleparz, Kazimierz ze Stradomiem oraz przedmieścia i jurydyki zostały na przełomie XVIII i XIX w. włączone w obręb miasta Krakowa, B. KASPRZYK (red.), *Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa (1228–2010)*, Kraków 2010, s. 36–40; IDEM (red.), *Poczet sołtysów, wójtów i burmistrzów miast, jurydyk, wsi i gmin przyłączonych do Krakowa do 1915 r.*, Kraków 2013, s. 59–60, 258–262.

56 Przetrzywały te budynki klasztorów, które stały się siedzibą innych zgromadzeń: duchaczki umieszczono w pokarmelickim klasztorze przy kościele św. Tomasza, klasztor marków zajęli księża emeryci, boni-

decyzji papieskiej przestali być zakonnikami; bożogrobcy, duchacy, marki i trynitarze ze zlikwidowanych krakowskich klasztorów stopniowo wymarli; pozostałe zgromadzenia skupiły się w jednym klasztorze na terenie miasta lub w okolicy. Bonifratrzy, duchaczki i szarytki uzyskali nowe siedziby na terenie miasta. Początkowo zabudowania poklasztorne nie znikwały z panoramy miasta. Były zajmowane przez inne zgromadzenia (albo krakowskie, albo nowo przybyłe, jak bazylianie), przekształcano je też na szpitale, koszary, magazyny dla wojska, siedziby urzędów. Często jednak opuszczone niszczały i były sprzedawane na publicznych licytacjach, a następnie przebudowywane, np. na zajazdy lub domy prywatne. W ramach przekształcania Krakowa w nowoczesne miasto zburzono kościół św. Szczepana i pojezuickie zabudowania na obecnym pl. Szczepańskim. Zmiany te nie zawsze były jednak odnotowywane przez urzędników sporządzających spisy krakowskich nieruchomości – często nadal wpisywano znanych od wieków właścicieli⁵⁷. Po latach o dawnych krakowskich klasztorach o średniowiecznym nieraz rodowodzie przypominają nazwy: ul. Koletek czy pl. św. Ducha, jednak częściej możemy o nich jedynie przeczytać w przewodnikach opisujących dzieje zabytkowych krakowskich budynków.

fratrzy przejęli klasztor trynitarzy na Kazimierzu. Gmina ewangelicka zajęła pokarmelitański klasztor przy kościele św. Marcina, a dawny klasztor norbertanek przekazano parafii greckokatolickiej. W XIX w. jezuita odzyskali klasztor przy kościele św. Barbary.

57 *Plan miasta Krakowa Ignacego Enderle z lat (1802–1805) 1807–1808 tak zwany Senacki wraz z wykazem realności miasta z początku XIX wieku*, wyd. H. MÜNCH, Kraków 1959, s. 47; W. SEMKOWICZ (red.), *Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego (1788–1792)*, z. 2, Kraków 1939, s. 113–116.

Kamila FOLLPRECHT
Archiwum Narodowe w Krakowie

Hereditas Monasteriorum
vol. 5, 2014, s. 27–41

Zmiany własności nieruchomości w Krakowie związane z kasatami klasztorów przełomu XVIII i XIX w.

Streszczenie

W 1773 r. na terenie aglomeracji krakowskiej funkcjonowało 39 klasztorów. W ciągu zaledwie półwiecza przestało istnieć 21 z nich. Proces zmniejszania liczby obiektów sakralnych i nieruchomości należących do duchowieństwa w Krakowie zapoczątkowała decyzja papieża Klemensa XIV z lipca 1773 r. o likwidacji zakonu jezuitów. Majątek zakonu przejęła powołana przez Sejm Rzeczypospolitej Komisja Edukacji Narodowej. Administrator diecezji krakowskiej od 1782 r., bp Michał Jerzy Poniatowski, pod pretekstem zubożenia i braku podstaw materialnych działalności ogłaszał likwidację klasztorów i sekularyzację ich majątku lub zamykanie nowicjatu w żeńskich klasztorach, co miało doprowadzić w naturalny sposób do ich likwidacji. Proces redukcji liczby duchowieństwa zakonnego w Krakowie kontynuowały w latach 1796–1809 władze austriackie w ramach likwidacji instytucji, które nie miały funduszy na prowadzenie działalności. Podobne działania prowadziły także władze Księstwa Warszawskiego w latach 1810–1815. Ich kres to czasy Wolnego Miasta Krakowa.

Początkowo zabudowania poklasztorne nie zniknęły z panoramy miasta – były zajmowane przez inne krakowskie zgromadzenia, przekształcano je na szpitale, koszary, magazyny dla wojska, siedziby urzędów. Często jednak opuszczone niszczały i były sprzedawane na publicznych licytacjach, a następnie przebudowywane, np. na zajazdy lub domy prywatne. W ramach przekształcania Krakowa w nowoczesne miasto zburzono w początkach XIX w. kościół św. Szczepana i pojezuickie zabudowania na obecnym pl. Szczepańskim. W końcu XIX w. taki los spotkał dawny klasztor i szpital duchaków – na placu św. Ducha powstał teatr miejski. Zaledwie kilku krakowskich klasztorów w żaden sposób nie dotknęły wspomniane zmiany. Niektóre krakowskie zgromadzenia, zarówno żeńskie, jak i męskie, musiały przyjąć zakonników i zakonnice ze zlikwidowanych klasztorów z terenu Krakowa. Czasem władze zajmowały jedynie część zabudowań klasztornych, płacąc zakonnikom za ich wykonywanie. Zmiany własności objęły także posiadane przez klasztory, nie tylko krakowskie, nieruchomości niebędące siedzibą zgromadzenia, lecz stanowiące źródło dochodów jako kamienice czynszowe.

Słowa kluczowe

Kraków, kasaty, klasztor, nieruchomości, prymas Michał Jerzy Poniatowski

Kamila FOLLPRECHT
National Archives in Cracow

Hereditas Monasteriorum
vol. 5, 2014, p. 27–41

Changes in property ownership in Cracow relating to the dissolutions of monasteries at the turn of the 19th century

Summary

In 1773 there were 39 monasteries in the city of Cracow. Over the following fifty years no fewer than 21 of them ceased to exist. The reduction in the number of church buildings and in the property belonging to the clergy in Cracow began with Pope Clement XIV's decision of July 1773 to suppress the Society of Jesus. The Society's property was taken over by the Commission of National Education. Bishop Michał Jerzy Poniatowski, administrator of the Diocese of Cracow from 1782, citing impoverishment and lack of necessary material base, announced dissolutions of monasteries and secularisation of their property or closure of novitiates in female monasteries – a move that would naturally lead to their dissolution. The reduction of the regular clergy in Cracow was continued in 1796–1809 by the Austrian authorities as part of their campaign to close down institutions lacking funds for their operations. A similar policy was pursued by the government of the Duchy of Warsaw in 1810–1815. The campaign ended in the period of the Free City of Cracow.

Initially, former monastery buildings did not disappear from the city landscape – they were taken over by other Cracow congregations, transformed into hospitals, barracks, warehouses for the army or offices. However, often abandoned, they became dilapidated and were sold at public auctions, and then turned into e.g. inns or private houses. As Cracow was being transformed into a modern city, the early 19th century saw a demolition of the Church of St. Stephen and former Jesuit buildings in today's Plac Szczepański (Stephen Square). In the late 19th century the same fate befell the former monastery and hospital of the Order of the Holy Ghost – a municipal theatre was established in Plac św. Ducha (Holy Ghost Square). Very few Cracow monasteries survived these changes unscathed. Some congregations in the city, both male and female, had to accept monks and nuns from the dissolved monasteries from all over Cracow. Sometimes the authorities would take over just some buildings of a monastery, paying rent to the monastics. Changes in ownership also affected the monasteries' property – not only located in Cracow – that did not encompass monastic houses but buildings constituting sources of income for the congregations as tenement houses.

Keywords

Cracow, dissolution, monastery, real properties, Primate Michał Jerzy Poniatowski